

SIMONA ANTOFI
Universitatea „Dunărea de Jos”, Galați

Teritorii ex-centrice între perspectiva livresc europocentrică și privirea călătorului străin – Celălalt și lumea sa

*Territoires ex-centriques entre la perspective livresque – euro-centrique et le regard
du voyageur étranger : L'Autre et son monde*

Mots-clés: hétéro-images, images du soi, modèle livresque, espace oriental, littérature de voyage.

Résumé: Pour les écrivains roumains de l'époque de 1848 les représentations de l'Occident fonctionnent comme un double miroir, qui reflète les images du soi aussi que les hétéro-images créées précisément pour justifier l'oscillation entre l'Ouest et l'Est et l'écriture de voyage qui la porte. Valorisé positivement ou négativement, jugé par des critères euro-centriques ou par la grandeur du passé et la misère du présent, l'Orient entre dans la littérature roumaine en deux étapes distinctes: en tant que modèle livresque, emprunté de l'espace de culture française, assimilé et approprié, élaboré en dehors de la réalité orientale proprement-dite, et en tant que formule d'écriture qui puisse re-crée, à l'aide de l'observation réaliste, l'espace de l'Orient asiatique ou de celui nord-africain. Dans la littérature roumaine de la période romantique les deux tendances sont illustrées, parmi d'autres, par Dimitrie Bolintineanu et Vasile Alecsandri.

Situat la intersecția traseelor geo-politice, economice și culturale Occident-Orient, anexat *chestiunii orientale*, spațiul românesc a manifestat dintotdeauna două tendințe aparent opuse, în realitate complementare: una centrifugă, de refuz al Occidentului, iar cealaltă centripetă, de sincronizare pe toate planurile cu lumea occidentală. În imaginarul românesc s-a creat, încă din secolul al XIX-lea, o suită de reprezentări care configurează o *imago mundi* forțată după acele ipostaze ale Apusului european care traversau, de obicei prin texte scrise, zona central-europeană până în Principatele Române și în Transilvania. Valorizat pozitiv, acest model mental reprezentativ nu atât pentru ceea ce era Occidentul în realitate, ci prin ceea ce voiau românii să devină, autodefinindu-se prin imaginea speculară a Celorlalți, devine treptat un miraj la a cărui consolidare contribuie toți călătorii români reprezentativi ai epocii pașoptiste: Gheorghe Asachi, Ion Codru-Drăgușanu, Timotei Cipariu, George Bariț, Nicolae Filimon, Vasile Alecsandri ș.a.

Pe de altă parte, scriitorii ca Ion Heliade-Rădulescu, Ion Ghica sau Dimitrie Bolintineanu se întorc spre Orientul otomano-elenic încercând soluția poziționării balcanice a teritoriilor românești.¹

¹ Pentru o serie de definiții, accepții și dispute referitoare la termenii controversați *balcanitate*, *balcanism*, *orientalism*, a se vedea Maria Todorova, *Balkanii și balcanismul*, Editura Humanitas, București, 2000, în special capitolul 5, *De la descoperire la invenție, de la invenție la clasificare*, pp. 184-219, și Edward Said, *Orientalism. Concepțiile occidentale despre Orient*, Editura Amarcord, Timișoara, 2001.

În plin romantism românesc, efervescența spirituală specifică epocii hrănește aceeași dublă orientare, către fascinația exercitată de misteriosul Orient și către garanția progresului și a civilizării prin cultură, asigurată de Occident.¹ În acest context, indiferent cum am privi lucrurile, “călătoria nu înseamnă, cum va însemna către sfârșitul secolul XX, deteritorializare, ci chiar *teritorializare*, adică luare în posesie a unui teritoriu care, de drept, îți aparține.”² Memorialele de călătorie ale scriitorilor români suprapun spiritului romantic și condiționărilor tematico-formale obligatorii dorința de a reorganiza lumea prin călătorii, de a o ierarhiza și clasifica.³ Scriitura memorialistică se construiește ca rescriere a Celuilalt și a lumii sale, printr-o suită de imagini care funcționează ca traducere a Celuilalt și ca auto-traducere⁴. Iar memorialistul se auto-transcrie ca “narrator, actor, experimentator și obiect de experiment, memorialistul faptelor și gesturilor sale, eroul propriei istorii într-un teatru străin, pe o scenă îndepărtată, însă actualizată prin povestire.”⁵

În memorialele sale de călătorie, Bolintineanu recompune lumea prin care trece pe trei coordonate relativ distincte: reface civilizațiile pe ale căror vestigii le caută și le (re)ordonează cu ochiul călătorului romantic oricând dispus să se reculeagă în fața trecutului supraviețuind în ruine, punând la lucru o deosebit de bogată imaginație livrescă bine, chiar pedant documentată; condimentează această latură serios-melancolică a scriiturii cu o binevenită și vioaie latură legendară sau de-a dreptul ficțională; acoperă tot acest amestec de realitate și ficțiune colectivă cu un strat subțire de ironie ce asigură priza necesară la realitate și distanțarea de obiectele contemplației moștenite, ca atitudine recuzitară obligatorie, de la romantici.

Călătorii la Ierusalim în sărbătorile Paștelui și în Egipt propune formula nu întrutotul originală a unui Orient livresc, în spațiul căruia se succed și se aglomerează caleidoscopic orașe ca Smirna, Jaffa, Ramla, Ierusalimul, Alexandria și Cairo, etnii și grupări religioase diverse, grupuri sociale eteroclite, obiceiuri, așezăminte și fărâme din marea istorie a umanității. Orientul romantic – un construct mereu pus în criză de realitatea dură a locurilor – este sever concurat fie de sărăcia lucie în care se zbat turcii de rând, grecii, evreii și arabii, fie de cupiditatea călugărilor creștini, catolici și ortodocși deopotrivă, al căror unic scop este strângerea banilor de la credincioșii siliți să plătească taxe pentru a putea vizita locurile sfinte.

Emoționat sincer sau nu, la vederea strămtorii Bosfor-Dardanele, de pildă, memorialistul se silește să se încadreze în tiparul romantic al călătorului ce caută, în Orient, o *imago mundi* construită în jurul obsesiei originarului, a naturii virgine, a străinului exotic – prin sălbăcia și inocența lui – al eternului lamento *ubi sunt*, cu ceva ecouri din *Ecclesiast* și cu ceva mai multă poză explicabilă prin moda romantică a vremii.

Poate că sincer cu adevărat este Bolintineanu atunci când își declară, cam teatral și excesiv de patetic, din păcate, dorul de țară și regretul de o fi părăsit fără

¹ Mircea Zăciu, *Ordinea și aventura*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1973, p. 158.

² Cornel Ungureanu, *Literatura română, azi. Muntenia*, Editura Paralela 45, Pitești, 2003, p. 26.

³ Daniel-Henri Pageaux, *Literatura generală și comparată*, Editura Polirom, Iași, 2000, p. 47.

⁴ *Idem*, p. 88.

⁵ *Idem*, p. 50.

voie. Chair și așa, proscrisul Bolintineanu rămâne prizonierul retoricii minor-romantice de care se mai salvează prin fragmentele în care ironia și pragmatismul taie țesătura mitic-legendară din jurul cuplului Hero și Leandru, de pildă, înlocuindu-i componenta livrescă îndeajuns exploatată (Vergiliu, Byron) cu un comentariu voit prozaic: “Dacă trecea apa într-o barcă, în loc să treacă înot, nu numai nu s-ar fi înecat, ba încă ar fi ajuns la iubita lui, și investit și neostenit.”¹

Între ceea ce Mircea Zăciu numește *mimetism*², și Teodor Vârgolici “tristeți și stări elegiace”³, scriitura din memorialul de călătorie al lui Bolintineanu respectă modelele franceze cu suficientă obediență, atât formal, cât și tematic, (re)inventând Orientul lui Volney (*Voyage en Syrie et en Egypte*, din 1787) sau al lui Chateaubriand (*Itinéraire de Paris à Jérusalem*, din 1811) – și reinventându-l și pe memorialist. Epigon declarat al acestora, de la care preia – sau cu care împărtășește – “nestatornicia și involburarea sensibilității romantice”⁴, Bolintineanu se detașează, totuși, de spiritele tutelare ale generației sale prin componenta expresiv-dinamică a scriiturii sale, aflată în proximitatea observației realiste. Imaginile concrete, pitorești – monocrome și sărace, adesea – concură și la elaborarea ipostazei călătorului modern, a memorialistului a cărui privire înregistrează tocmai disonanțele, abaterile de la modelul livresc. Iată felul în care sunt exploatați, de către călugări, pelerinii veniți la Ierusalim: “La biserica Sfântului Mormânt, la Gepsimania, Bethlehem, S-tu Sava, Profetul Elie, la biserica Crucei, pretutindeni unde merg să se închine, trebuie să dea bani și trebuie să meargă, căci altfel nu i se dă la plecare diploma de hagi. Pe cei mai săraci îi gonește, pe unii chiar îi închide, până ce plătesc. Afară de aceasta se ia o taxă de douăzeci și patru de lei de om, pentru ducerea la Iordan.”⁵ Extorcerea credincioșilor și monopolul călugărilor creștini asupra locurilor sfinte, transformate în surse permanente de câștig, modifică radical imaginea aureolată mitic a *omphalos*-ului creștin.

Prolixitatea secvențelor ce exploatează în exces informația documentară nudă este contrabalansată de secvențe descriptive; privirea alertă, de reporter avizat, și intuirea rapidă a specificului unei comunități din doar câteva trăsături specifice îl apropie pe Bolintineanu și scriitura lui de exactitatea și finețea relatărilor de călătorie ale unor profesioniști ai genului. Nimic europocentric, dimpotrivă, o lectură în grilă personală a Orientului ca oglindă a realităților românești.

Aflat în Orientul asiatic, Bolintineanu trasează un itinerar spiritual exterior și interior deopotrivă, înregistrând cu durere starea jalnică a locuitorilor mândrelor insule grecești de altădată, similară situației paupere din Țările Române, ori

¹ Dimitrie Bolintineanu, *Călătorii*, vol. I, Editura pentru Literatură, Biucurești, 1968, p. 112.

² Mircea Zăciu, *op.cit.*, p. 149. În această ordine de idei, criticul îl numește pe memorialist “cruciat întors din expediție, povestind despre ținuturi străni, incredibile, îmbibate de atâta istorie și culoare încât cititorul simte saturația oboșită a unei mode ajunse la forme hipertrofice: ruinurile, care fuseseră o ispită și o cochetărie pentru scriitorii din generația precedentă” devin “simple clișee, iar o anumită sensibilitate receptivă la modele”, “mimetism”.

³ Teodor Vârgolici, *Introducere în opera lui Dimitrie Bolintineanu*, Editura Minerva, București, 1972, p. 200.

⁴ *Idem*, p. 173.

⁵ Dimitrie Bolintineanu, *op.cit.*, p. 208.

patetizând pe tema măririi și decăderii popoarelor, peste tot, în Principate sau în spațiul otomano-elenic, ori arab, domnind mizeria, destrămarea și moartea: “Oricare popor, oricare ar fi mărirea lui, va pieri într-o zi și urmele lui însuși se vor șterge sub greutatea secolilor! Ferice însă acele popoare, care prin virtuțile lor vor afla mijlocul să amâie sosirea orei de pierire!... Orice popor cade, se stinge, el însuși este vina căderii sale, a suferințelor sale...”¹

Disponibilitatea narativă a memorialistului apropie și mai mult scriitura recuperatorie de ficțiune, redimensionând *chestiunea orientală* nu pe coordonatele mixturilor etnice sau ale diverselor secte și facțiuni religioase care împânzesc spațiul narat, ci din unghiul valoric și compensator al literaturii. Faptul este de natură să justifice, fie și parțial, o observație ca aceasta: “în jurnalele de călătorie Bolintineanu se arată un mai bun povestitor și creator de tipuri decât în romane”² și să infirme, mai ales din pricina formulărilor prea categorice, opinia lui Nicolae Manolescu, potrivit căreia “Bolintineanu este cel mai plat didactic, cel mai plicticos documentar dintre toți călătorii noștri din secolul trecut”, iar “digresiunile istorice” sunt “ghiulelele de tun” ale scriiturii.³

Povestea istorisită de Hasan, însoțitor și paznic al călătorilor din grupul cărora face parte și memorialistul, ține atât de senzaționalul la modă în epocă – beduinii răpesc și tâlhăresc o aristocrată rusoaică și pe cele două slujnice ale ei – cât și de coloratura exotică a spațiului. Cât despre componenta ironică a memorialului, aceasta este din plin ilustrată de secvențe precum cea în care, găzduiți într-o mănăstire ortodoxă a grecilor din Jaffa, călătorii descoperă specia de insecte numite “purici călugărești”: “În casa unde se află o pisică nu se află șoarici. Astfel și acolo, unde șade o femeie, nu sunt purici. Nu cred să vie de aici vorba: «cu o femeie nu mai faci purici!» dar femeia, în privința puricilor, este ca pisica în privința șoarecilor. Locurile locuite numai de bărbați sunt vestite pentru aceste insecte; astfel sunt cazarmele și monastirile, de unde și vine vorba: «purici călugărești». Noi, ca niște călători înțelepți, nu luăm în seamă această puricărie.”⁴

Călătorii în Asia Mică sunt un memorial în care fascinația romantică a tiparelor originare și mirajul Orientului concură la a compensa suita haotică de descrieri și de expediții istorice *sui generis*. Așa se face că istoria vine mereu dinspre trecut spre prezent, dând sens și aureolând mitic ruinele. Recuperatorie și, din nou, livrescă, imaginația memorialistului brodează povești sacre de coloratură minor romantică, pe teme antice cel mai adesea, și pe largi secvențe de text, alternându-le cu descrieri exacte, sintetice și, pe cât se poate, corecte.⁵ Samos și Smirna, Efes-ul, templele sale

¹ *Idem.*, p. 198.

² *Dicționarul general al literaturii române, A/B*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2004, p. 594

³ V. Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române*, Editura Paralela 45, Pitești, 2008, p. 211.

⁴ Dimitrie Bolintineanu, *op.cit.*, pp. 166-167.

⁵ “Templul acestei zee se cheamă *Heraeum*. Era afară din cetate; astăzi nu se mai vede decât o singură coloană în picioare. Samos, împreună cu Argos, se laudau că Herea, sau Juno, era născută la dănsule. Poeții greci pretind că Herea se mărită cu Jupiter în insula Samos și istorisesc lucrul că, dupe ce a iubit-o de mult timp, fără a fi dobândit ceva, Jupiter o văzu într-o zi pe când ea se plimbă fără sclave, și șezuse atunci pe un parter de iarbă, și trămise o vijelie

și cultul Dianei Artemis, cetatea lidienilor și istoria acestui neam, Pergamul și Troia fac obiectul interesului memorialistului care reface, din bucăți, ca într-un *puzzle*, o bucată semnificativă din istoria umanității. În raport concurențial permanent, realitatea dezamăgitoare a spațiului oriental și percepția europocentrică asupra acestuia – incluzând aici Principatele – se opun variantei mistificate și mitificate a Orientului, perceput ca loc de origine a principalelor civilizații și culturi ale lumii.¹

Încadrat fără rezerve romantismului de tip Biedermeier, și raportat la obișnuitele modele romantice, Alecsandri ilustrează, prin *Călătorie în Africa*, obișnuitul amestec de livresc și de observație cvasi-realistă pe o armătură de informații istorice.² Mult mai unitar și mai preocupat de mărcile literarității, memorialul lui Alecsandri arată, pe de o parte, dezinvoltura unui obișnuit al culturii și al traiului occidental, un rafinat degustător al călătoriei, cu apetit pentru pitorescul exotic și pentru descoperirile de senzație, iar pe de altă parte un fin observator, atent la detalii și dispus să judece lumea prin care trece de pe pozițiile emisarului civilizației orgolios europocentrice. Dubletele *barbarie – civilizație, margine – centru* sunt mult mai active în *Călătorie în Africa*, imaginile Celuilalt rezultând și din aprecierea defectuos-partinică a spațiului arab și funcționând, totodată, ca *speculum* auto-reflectorizant. Familiarizat cu civilizația occidentală, împărtășindu-i mentalitatea și sistemul de valori, Alecsandri rămâne, cu toate acestea, parțial devotat prejudecății europocentrice de care se desparte mai ales printr-o rafinată și constantă latură ironico-parodică.

Profitând de generozitatea și permeabilitatea formală a jurnalului de călătorie, scriitorul construiește ipostaza discret parodiată a călătorului superficial, dornic de senzațional, neatent la detalii și disponibil pentru aventuri, fie ele cu potențial erotic, în controversatul spațiu multiethnic al Africii de Nord. Acesteia îi opune ipostaza memorialistului însuși, produs al textului său, imaginat/construit ca o versiune cu rol de a-l discredita pe călătorul occidental care circulă prin orașele nord-africane cu originea superiorității sale de origine, culturale și morale. Acest al doilea călător, identificabil doar până la un punct cu scriitorul, personaj *ad-hoc* al narațiunii a cărei responsabilitate îi este delegată, funcționează și ca un *alibi de autenticitate* pentru o scriitură “eteroclită, compozită, combinând sau alăturând în varii amalgamuri și miscelaneu supunerea atentă și probă față de realitate cu afirmarea subiectivității, balansând pe intervalul dintre textul pragmatic, referențial, și ficțiune.”³

răpede preste Samos; pe când el se aruncă la picioarele Junei, sub forma unui cuc, ud de ploaie și tremurând de frig. Juna sau Here, cumpătîmind, îl luă și îl înveli în mantila ei; iar Jupiter atunci, reluând adevărata lui formă, îi promise că o ia de soție.” – *Idem*, p. 188

¹ Iată, reproduse în termenii memorialistului, cuvintele cu mesaj subversiv, orientate limpede către contemporanii săi din Principate, ale unui călător englez: “Ce vom zice de celelalte naționalități creștine? Ele fac puterea turcilor. Nu vă cunosc ca națiune, dar mă prind că voi valahii sau românii urâți pe greci, pe bulgari, pe serbi, mai mult decât pe turci. Grecii, bulgarii, serbii trebuie să vă urască pe voi mai mult decât pe turci. Este o lege neștrămutată de a fi pizmaș mai mult pe acela ce este egalul tău, decât pe acela ce este stîpânul tău. [...] Cestiunea Orientului spînzură asupra lumii ca sabia lui Damocles. Europa se uită la popoarele Turciei, să văză ce zic, ce fac.” – *Idem*, p. 233.

² Nicolae Manolescu, *op.cit.*, p. 242.

³ Liviu Papadima, *Literatură și comunicare*, Editura Polirom, Iași, 1999, p. 122.

Intenția de a discredita clișeele, anchilozele de scriitură/receptare și, în ansamblu, recuzita minor romantică de care Alecsandri însuși se servise mai înainte dă o nouă dimensiune textului și o miză suplimentară scriiturii. Autoironizându-se cu umor, memorialistul reușește să pună în criză întreaga modă livrescă a Orientului feeric, a exotismului exploatat cu asupra de măsură și a disponibilității necondiționate a publicului pentru jurnalele de călătorie de o anumită factură. În fond, (re)descoperirea Orientului în care și Bolintineanu, și Alecsandri, ca și întreaga lor generație, trăiau vine după asimilarea – și asumarea, prin forța autorității modelului francez – a versiunii mistificate a Orientului. Așa se face că “Alecsandri este un desăvârșit antilivresc, dar care se opune clișeului savant prin mijloace de extracție tot livrescă, parodia și farsa.”¹

Discreditația ironică a stereotipurilor de percepție și a rigidității de receptare a englezului Angel² merge în paralel cu o consistentă componentă parodică ce rescie, în linii mari (și astfel deconstruiește), modelele consacrate ale literaturii de călătorie din epocă. Elaborată după modelul nuvelei sentimentale și melodramatice, pe care Alecsandri însuși îl preluase, îl adaptase și îl ilustrase prin *Buchetiera de la Florența*, secvența intitulată *Muntele de foc* primește o replică parodică de forță prin *Cel întâi pas în lume*. Eroul și eroina – cuplul romantic de îndrăgostiți – își primesc, prin revers parodic, antieroul și antieroina, senzaționalul devine ridicol, iar *suspense*-ul bine regizat de naratorul de circumstanță (un anume *sinior Antonio* din prima istorisire) se pierde în algoritmul în revers negativ al constituirii cuplului de îndrăgostiți. Presupus poet, naratorul din a doua istorisire – garant formal și recuzitar al autenticității istorisirii și al sincerității sentimentelor – își face un portret laborios, a cărui urâțenie căutată îl transformă în caricatura perfectă a eroului romantic: “închipuiți-vă un butuc uscat, înfipt pe alți doi butuci colțuroși, ce purtau prin contrabandă numire de picioare; adăugiți de o parte și de altă ale trupului două brațe lungi, care se legăneau și se bălăbăneau în toate părțile; puneți pe umerile lui un lucru rotund sub nume de cap, cu părul lins pe tâmple, cu urechile stacoșii și cu plete în floarea morcovului degerat...”³

Dezastrul în notă parodic-umoristică – poetul se acoperă de ridicol, înghițind chiar o muscă în timp ce încerca să cânte o arie la modă – reprezintă pretextul facil pentru două călătorii: cea a antieroului, care se decide să plece pe mare, și cea a tuturor, naratori și cititori posibili, care voiajează printre clișeele și recuzita literaturii de consum a epocii, fie ea pe tema voiajului în Orient sau nu. În această ordine de idei, călătoria în sine poate trece fără probleme pe planul al doilea, ca simplu artificiu literar folosit pentru a pune în discuție, meta-, hiper- și hipo-, ba

¹ Dan Mănuță, *Analogii*, Editura Junimea, Iași, 1995, p. 44.

² “După această scurtă convorbire englezul și eu plecarăm cătră mal, înotând unul lângă altul, și, pân-a nu agiunge, tovarășul meu zise:

- M-am scâldat astă- primăvară la Cadix în Marea Mediterană și m-am înecat de două ori.
- Și n-ai murit niciodată?
- Nu.
- Bravo! Ești tare la viață.”

(Vasile Alecsandri, *Proză*, Editura Cartea românească, București, 1983, p. 221)

³ *Ibidem*, p. 251.

chiar și arhitextual, literatura de călătorie pe teme orientale și mărcile ei structurale. Aceeași călătorie-pretext face posibilă elaborarea unei serii de fiziologii în care observația realistă, caricatura și șarja de sursă romantică, precum și stereotipurile de percepție ale diferitelor etnii sunt însoțite de voia bună și de spiritul fin ironic al memorialistului. Iată o familie de evrei: “Fata cea mai mare a naltă, neagră, uscată și cu o fizionomie de cămilă. Copilul samănă cu o maimuță spărietă, iar tânărul este îmbobocit în vârful nasului cu un negel monstruos, ce aduce mult cu trompa elefantului. Acest muc curios pare a fi înzestrat cu o mare sâmtîre, căci atât prin coloritul, cât și prin diferitele sale mișcări el destăinuiește tot ce se petrece în sufletul stăpânului său.”¹

Vizitarea Tangerului și a Marocului face posibilă comparația și adâncește contradicția dintre mirajul livresc al Orientului și realitatea comunităților arăbești din Nordul Africii. “Mărețul tablou al trecutului”² pălește în fața mizeriei și a sărăciei din sate și din orașe. Mai mult decât atât, Ceilalți sunt automat barbarii, sălbaticii în lumea cărora sistemul de valori impune ca femeile să încheie cortegiul unui pașă, laolaltă cu sclavii și cu servitorii. La acestea se adaugă prezența deloc formală a călăilor din suită, *intendentul, biciuitorul, înșepătorul și despintecătorul*, împreună cu uneltele lor specifice.

Călătoria prin deșert, dătătoare de suferințe cumplite, pe care nici măcar spiritul volubil și optimist al memorialistului nu le poate masca întrutotul, culminează cu atacul a trei arabi în zdrențe. Murdăria care domnește într-un caravanserai îl împiedică pe memorialist să adoarmă și prilejuiește o savuroasă meditație cu tentă ironică asupra religiei mahomedane și a profetului său: “Pentru adepții Islamului, Mohamed e un personaj foarte comod. El e însărcinat a îndeplini tot ce un mahometan dorește și tot ce lenea și fanatismul îl opresc de a face pentru sine sau pentru alții.”³

Triburile de beduini din munții Uadras se bucură, în schimb, de admirația nereținută a memorialistului, fără a abandona însă total obișnuința perspectivei europocentrice, interesul unui occidental cultivat pentru măreția și pitorescul unui spectacol inedit: “Nimic mai curios, mai interesant, mai bărbătesc decât acest joc războinic. Nimic mai pitoresc decât alergarea cailor înspumați, fâlfăirea burnuselor în văzduh, lucirea armelor în focul soarelui. Nimic mai sălbatic, mai înfiorător decât răcnetele luptătorilor, scrâșnirea dinților și încruntarea ochilor în acel amestec de oameni îndrăzneți și de fâlnici armăsari!”⁴

Iar imaginea capetelor de om retezate și înfipte în pari, în mijlocul unei piețe largi, a haitei de câini înfometate care încearcă să ajungă la rămășițele omenești și, în lipsa lor, ling sângele ce se prelinge pe pari și pe nisipul din jurul lor destramă definitiv ceea ce mai rămăsese neatins din frumoasa iluzie orientală și din literatura ce o poartă.

¹ *Idem*, p. 264.

² *Idem*, p. 276.

³ *Idem*, p. 300.

⁴ *Idem*, p. 307.

BIBLIOGRAFIE:

- *** *Dicționarul general al literaturii române, A/B*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2004
- Alecsandri, Vasile, *Proză*, Editura Cartea românească, București, 1983
- Bolintineanu, Dimitrie, *Călătorii*, vol. I, Editura pentru Literatură, București, 1968
- Manolescu, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române*, Editura Paralela 45, Pitești, 2008
- Mănucă, Dan, *Analogii*, Editura Junimea, Iași, 1995
- Pageaux, Daniel-Henri, *Literatura generală și comparată*, Editura Polirom, Iași, 2000
- Papadima, Liviu, *Literatură și comunicare*, Editura Polirom, Iași, 1999
- Said, Edward, *Orientalism. Concepțiile occidentale despre Orient*, Editura Amarcord, Timișoara, 2001
- Todorova, Maria, *Balcanii și balcanismul*, Editura Humanitas, București, 2000
- Ungureanu, Cornel, *Literatura română, azi. Muntenia*, Editura Paralela 45, Pitești, 2003
- Vârgolici, Teodor, *Introducere în opera lui Dimitrie Bolintineanu*, Editura Minerva, București, 1972
- Zaciu, Mircea, *Ordinea și aventura*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1973